

Jindřich Dejmek

"Warszawa – Praga 1948–1968 : od nakazanej przyjaźni do kryzysu",
Anna Szczepańska, Szczecin 2011 :
[recenzja]

Historia Slavorum Occidentis 1(2), 176-180

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Szczepańska, Warszawa - Praga 1948-1968. Od nakazanej przyjaźni do kryzysu, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011, ss. 548, il.

Ačkoliv i historikové v České republice (a ještě více v Polsku) postupně začínají se systematictějším studium dějin mezinárodních vztahů a diplomacie v období studené války, největší pozornost je – celkem pochopitelně – dosud věnovaná různým otázkám vztahů mezi Západem a Východem. Důležitá problematika relací uvnitř jednotlivých bloků, v našem případě tedy uvnitř bloku východního, je zkoumána spíše v souvislosti s uzlovými mezníky, jakými byly roky 1956, 1968 a 1981. Polští i čeští badatelé sice již předložili i první celistvější práce, týkající se především vztahů „jejich” zemí se Sovětským svazem v tomto období¹. Podrobnější pohledy na vývoj vztahů mezi jednotlivými sovětskými „satelity” však až donedávna takřka absentovaly, nepočítáme-li samozřejmě studie týkající se zmiňovaných křížovatek. O to více je nutné přivítat rozměrnou práci z pera štětínské historičky Anny Szczepańskiej, pokoušející se o podrobné postižení vzájemných vztahů mezi „lidovým” Polskem a komunistickým Československem od dotvoření komunistického modelu vlády po krizi, vyvolanou násilným potlačením Pražského jara o dvě dekády později.

Autorka se ve své monografii, vybudované na rozsáhlé heuristice, pokouší o zmapování vývoje československo-polských vztahů ve všech třech důležitých složkách – v relaci vztahů politických, podmíněných pochopitelně podobným režimem v obou státech, z hlediska ne zcela úspěšné kooperace hospodářské a pak z hlediska vazeb kulturních. Celkem logicky přitom tematiku rozčlenila i chronologicky, kdy se jí základním mezníkem staly události roku 1956 a jejich důsledky. Výkladu takto strukturovaných vztahů přitom předchází celkem podrobný nástin mezistátních vztahů od obnovení nezávislosti obou zemí r. 1918 do etablování komunistických režimů s pochopitelným důrazem na problematiku let 1945–1948.

V první části své knihy Szczepańska dobře ukazuje, jakou metamorfózou prošly československo-polské vztahy zhruba v letech 1945–1949. Obě země sice prodělaly (v polském případě samozřejmě mnohem obtížnější) zatěžká-

---

¹ Nejklasičtějším příkladem je třísvazková syntéza z pera prof. Andrzeje Skrzypka, *Mechanizmy uzależnienia: Stosunki polsko-radzieckie 1944–1957* (2002); *Mechanizmy autonomii: Stosunki polsko-radzieckie 1957–1964* (2005) a *Mechanizmy klientelizmu. Stosunki polsko-radzieckie 1965–1989* (2008).

vací zkoušku nacistické okupace, směřující k likvidaci Poláků i Čechů, a obě se také r. 1945 orientovaly (v případě Polska samozřejmě vynuceně prostřednictvím prokomunistické vlády) na SSSR. Přesto se mezi poválečnými vládami nepodařilo dosáhnout autentické spolupráce, ba hrozila srážka (opět) o oblast Těšína. Spojenectví z března 1947 pak bylo více než výsledkem vlastního rozhodnutí rezultátem Stalinova nátlaku, v jehož optice byl čs.-polský pakt jen jedním z mnoha prvků tehdy budovaného východního bloku. Szczepańska také potvrzuje již z dřívějšíka známou skutečnost, jak polská politika v únoru 1948 podporovala pražský komunistický převrat, protože pro ni tamní pluralitní vláda (byť vedená komunistou Gottwaldem) nebyla spolehlivým partnerem². Jenže její výklad také dotvrzuje i z československých dokumentů patrnou skutečnost, že další vývoj směrem k centralizaci a unifikaci východního bloku nejpozději od r. 1949 „překonal“ původní předpoklady a záměry jak soudruhů ve Varšavě, tak – zřejmě ještě více – v Praze. Zdůraznil bych snad ještě více než autorka, že nejpozději od přelomu let 1949/50 již nebylo možno o zahraniční politice satelitů vůbec hovořit, protože (jak skvěle dokládají např. dokumenty z tzv. tajného archivu Viliama Širokého³), v Praze si např. netroufali učinit bez předchozí „konzultace“ s Moskvou ani nejmenší krok. I její následující analýza pak dokládá, do jaké míry byly v první polovině padesátých let prakticky zmrazeny bilaterální vztahy mezi oběma zeměmi (platilo to pro menší země východního bloku obecněji), a to nejen v rovině politické. S jistou nadsázkou možno konstatovat, že chtěl-li se např. ministerský předseda či ministr zahraničních věcí Polska či Československa potkat s některým ze svých resortních kolegů v rámci bloku, mohl tak učinit jedině na nějaké formální konferenci, svolávané většinou do Moskvy, v případě šéfů diplomacií pak na podzimních zasedáních Valných shromáždění OSN. Podobné konstatování je možné vyvodit i pro rovinu ekonomickou. Jak již kdysi poukázal Karel Kaplan, RVHP v prvních letech existence byla řízena a ovládána výlučně „paprskovitým“ způsobem z Moskvy. Bližší kooperace menších států, jež by nezohledňovala primárně interesy centra (tedy záměry Stalina a jeho

---

² V tomto ohledu ostatně nebyl postoj polské komunistické vlády nijak výjimečný; zcela stejné postoje zaujímal další z menších československých spojenců, J.B. Tito, o němž z memoárů J. Korbela víme, že podněcoval pražské soudruhy k upevnění jejich moci již r. 1946.

³ Ne náhodou ostatně právě V Široký vystřídal počátkem r. 1950 podstatně samostatně uvažujícího ministra zahraničí V. Clementise v čele Černínského paláce. Torzo jeho archivu viz v AMZV, Sekretariát ministra – tajný.

následovníků), nepadala v těchto letech vůbec do úvahy, což se promítlo mj. zvláště bolestně i do hospodářských vztahů mezi Československem a Polskem.

Autorka plným právem akcentovala (c.d., s. 85–97), jaký zásadní význam měly události roku 1956 nejen pro další vývoj „PRL“, ale také obecněji pro další mezistátní vztahy uvnitř bloku. V důsledku známé Chruščovovy deklarace z konce října 1956 (vydané ovšem za dramatického intermezza mezi dvoji sovětskou intervencí v Maďarsku) měly být relace mezi Moskvou a jejími menšími spojenci, i mezi ostatními zeměmi bloku postaveny na novou, rovnoprávnou bázi. Už sovětský „druhý“ vpád do Maďarska však ukázal problematičnost podobných dokumentů a navíc nejen vývoj v Budapešti, ale také v Polsku poznamenal svojí rezonancí i situaci v dalších zemích. Vztahy mezi Polskem a Československem sice v následujících letech dostaly přece jen „normálnější“ charakter, jehož nejviditelnějším projevem byly mj. opakované návštěvy státních delegací ve Varšavě i v Praze, jež zahájila návštěva šéfa vlády J. Cyrankiwicze v Praze v květnu 1957, důsledkem „nejpraktičtější“ pak podpis smlouvy o hranicích, která formálně likvidovala hraniční konflikt z před třinácti let. Szczepańska ale na základě polských úředních dokumentů dobře ukázala, že v pražských komunistických kruzích trvala vůči Władysławu Gomułkowi a jeho „ekipě“ ještě několik let nedůvěra⁴ a ke skutečnému normálu – samozřejmě normálu v rámci existující reality – vzájemná relace dospěla až na přelomu dekády.

Symbolem vykročení k intenzivnějším vztahům mezi oběma zeměmi byla jistě návštěva tehdejšího prezidenta (a prvního tajemníka ÚV) Antonína Novotného a jeho dvořanů v Polsku v září 1960, mimochodem – první návštěva hlavy státu v Rzeczypospolitej od r. 1918. Autorka oprávněně připomněla, že objektivně obě země spojovala nejen příslušnost k východnímu bloku, ale měly i další společné zájmy, z nichž nejdůležitějším byla snaha o udržení územního uspořádání, vzniklého v r. 1945, které v té době západoněmecké křesťansko-demokratické vlády odmítaly stále formálně uznat. Jestliže se zde však vytvářela jistá platforma pro společnou politiku (obavy ze silného Německa byly jistě obdobné u Gomułky i u Novotného, u něhož je, jak známo, násobil jeho válečný prožitek v nacistickém koncentráku), plně využita nebyla. Jak Szczepańska opakovaně upozornila, československé vedení nebylo ani

---

⁴ Přitom dobře připomněla, jak oficiální místní kruhy na Ostravsku na podzim 1956 strašily místní české obyvatelstvo, že zvítězí-li v Polsku „kontrarevoluce“, bude to znamenat obnovení polských územních nároků.

v politické, ani v ekonomické oblasti ochotno učinit v té době nic bez předcházejícího „požehnání“ z Moskvy a navíc právě hospodářská kooperace mezi oběma státy, od níž si Varšava zpočátku dosti slibovala, zdaleka nesplnila původní očekávání.

Recenzovaná kniha celkem pečlivě zaznamenala všechny důležitější schůzky mezi představiteli obou zemí v těchto letech i (ovšem většinou jen na základě polských dokumentů) obsah jejich rozhovorů. Jak ale snad nejvýrazněji ukázala schůzka Novotného a Gomułky na jaře 1963 ve Vysokých Tatrách, jejich vztahy nebyly zdaleka ideální. V té souvislosti by ovšem stálo za podrobnější prozkoumání diplomatické pozadí nové čs.-polské smlouvy z 1. března 1967, jejíž podpis autorka jen jaksi kronikářsky zaznamenala (s. 266). Na straně jedné nelze význam dokumentu, potvrzující výslovně hranice na Odře a Nise, neplatnost Mnichovské dohody od počátku a samozřejmě i existenci druhého – (východo)německého státu v dané situaci podceňovat, i když kurs západoněmecké politiky se v té době přece jen začínal měnit⁵. Na druhé straně by však bylo nutno ozřejmit, jakou roli při jejím podpisu hrála v té době diplomacie sovětská a v neposlední řadě také politika východoněmecká, která se – brzy následujícími aliančními smlouvami jak s Prahou, tak s Varšavou – stala takřka třetí smluvní stranou⁶. Celý nově vznikající systém smluv mezi menšími komunistickými státy ostatně téměř jistě souvisel i se snahou sovětské diplomacie uspořádat konferenci o evropské bezpečnosti, jež měla konečně nahradit nikdy neuskutečněnou mírovou smlouvu s Německem. Je škoda, že tento širší horizont analýzy autorka poněkud opominula, neboť zvláště v šedesátých letech již svůj význam pro obě země měl.

Výklad o politických vztazích samozřejmě zakončuje celkem podrobný pohled na postoje polských vládních kruhů s Gomułkou v čele na liberalizaci Pražského režimu od prvních měsíců 1968 až do nechvalné invaze 20. srpna t.r. Autorka dobře ukazuje, jak se tu nechut' k tomuto procesu u jižních

---

⁵ Jistým symptomem, napovídajícím oceňování váhy nové československo-polské aliance z Prahy, bylo nepochybně i následné jmenování A. Gregora, dosud prvního náměstka ministra hraničních věcí, novým velvyslancem ve Varšavě v dubnu 1967. Gregor byl totiž až dosud jedním ze skutečných hybatelů postupně se přece jen „rozhybávající“ pražské diplomacie, který také celou předcházející dekádu vedl pražské MZV po dobu celkem časté nepřítomnosti ministra V. Davida.

⁶ Spojenecká smlouva mezi ČSSR a NDR byla podepsána již 17. března 1967, mezi Polskem a NDR dokonce o dva dny dříve. K přípravě srov. *Historia dyplomacji polskiej*, T. VI, red. W. Materski, Warszawa 2009, s. 596–597.

sousedů PRL v Gomułkově optice spojovala s jeho obavou z hrozby „kontra-revoluce“ v jeho vlasti, čemuž napomáhaly i reference tehdejšího polského velvyslance v Praze. Výslednicí pak bylo jeho úsilí o „prosazení“ změn cestou intervence v ČSSR, v níž následoval soudruhy východoněmecké, ačkoliv jinak – jak víme odjinud – vztahy mezi Varšavou a Pankovem nebyly právě skvělé. Stručný přehled polské reflexe srpnové invaze (včetně podílu vlastních jednotek) pak tvoří jakýsi epilog práce.

Monografie Anny Szczepańskiej podává solidní přehled především o *bilaterální* podobě nejdůležitějších složek československo-polských vztahů ve sledovaném dvacetiletí. V řadě ohledů jde o práci průkopnickou, která mohla poprvé „vytěžit“ v dané šíři úřední (partajní i diplomatickou) dokumentaci polskou a částečně i československou. V tomto ohledu se nepochybně stane bází pro další studium řady dotčených otázek – nejen politických, ale i ekonomických a v neposlední řadě problémů, ovlivňujících každodenní život občanů zvláště v příhraničních oblastech. Příští badatel polsko-československé relace v této éře by však měl přece jen více přihlížet k jejímu širšímu mezinárodnímu kontextu. Jeho určujícím faktorem zajisté byla přináležitost obou zemí k sovětskému, „východnímu“ bloku, jak autorka opakovaně připomněla. Celkem dramatický vývoj šedesátých let však přece jen *do jisté míry* rozvolnil přísnou uniformitu bloku, typickou pro předcházející dekádu, jehož členové měli nadto často i své specifické zájmy jdoucí skrze „oponu“ – zmiňovaná potřeba speciální garancie „postupimského“ uspořádání ze strany Varšavy, Prahy (a svým způsobem i Východního Berlína) je tu ostatně dobrým příkladem. Tyto poznámky, cílené spíše k bádání následujícímu, však rozhodně nechtějí umenšit přínos recenzované knihy, která – jak bylo již konstatováno – vytváří naopak fundament k dalšímu poznávání této tematiky a v jistém smyslu i jakýsi vzor pro studium dalších podobných bilaterálních vztahů uvnitř bloku.

Jindřich Dejmek (Praha)